

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο /videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)

Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33742 & [doi:heal.uoi.13458](https://doi.org/10.13458/heal.uoi.13458)

Αίθουσα Α. ΣΥΝΕΔΡΙΑ Σ5: **Ο δεύτερος μεγάλος φόβος του ανθρώπου:**¹ Συζήτηση²

EN Session S5: THE SECOND GREAT FEAR OF HUMANS: Discussion³

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Ελένη Καραμπατζάκη.

Ομιλίες⁴

- Γάτος Κ., Τσολάκη Μ. *Ο θάνατος του ασθενή στο τελικό στάδιο άνοιας.* [YouTube=09Gpblkk3sI](https://www.youtube.com/watch?v=09Gpblkk3sI) 12:22
- Τζωρτζάκης Π. *Βιοηθικός συλλογισμός αποφάσεων τέλους ζωής σε ασθενείς με νόσο Alzheimer.* [YouTube=Q2juKHMotfI](https://www.youtube.com/watch?v=Q2juKHMotfI) 18:05
- Καραμπατζάκη Ε. *Θάνατοι αρχαίων Ελλήνων Φιλοσόφων: μύθοι και πραγματικότητες.* [YouTube=m2FdLkGMQQU](https://www.youtube.com/watch?v=m2FdLkGMQQU) 21:09
- Παπαδημητρίου Ν., Μανωλιά Σ., Τσιλίδης Κ. *Φορτίο νοσηρότητας χρόνιων νοσημάτων.* [YouTube=a_1FyXzjjWo](https://www.youtube.com/watch?v=a_1FyXzjjWo) 13:39

Καραμπατζάκη Ε, Δημολιάτης Γ, Σολωμού-Παπανικολάου Β, Στεφόπουλος Ι, Τσολάκη Μ.

Ο δεύτερος μεγάλος φόβος του ανθρώπου: Συζήτηση: [YouTube=z6qfAWPP4tY](https://www.youtube.com/watch?v=z6qfAWPP4tY) 18:49

Περίληψη

Γ. Στεφόπουλος: Δεν διαχωρίσατε, από την κοινή αυτοκτονία εκ *μεγίστης αδυναμίας*, την αποχώρηση ξεχωριστών ανθρώπων εκ *μεγίστης δυνάμεως*. Κι ο Σωκράτης θα μπορούσε να σωθεί. **Ε. Καραμπατζάκη:** Αυτό είπα. Το θέμα μου ήταν η εθελούσια έξοδος. Ο Νίτσε έχει πει: μέσα του είχε την απογοήτευση και δεν ήθελε να ζήσει, αυτοκτόνησε. **Στεφόπουλος:** Αποχώρησε. Εκ *μεγίστης δυνάμεως*. Όχι τυχαίως. **Καραμπατζάκη:** Δεν το έκανε τυχαία. Το θέμα είναι ποια είναι τα κίνητρα. Για τους πολιτικά ορθούς και

¹ Κούτρας, Βασίλης. **Ο φόβος του θανάτου:** ο ένας από τους δύο μεγάλους φόβους του ανθρώπου. Ομιλία: [YouTube=MHArhTIISX0](https://www.youtube.com/watch?v=MHArhTIISX0) 18:32. Άρθρο: > Κορυφή 1ης σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π4 > 2.

² 29-4-2017 16:00-17:30 **Συνεδρία:** Σ5 **Ο δεύτερος μεγάλος φόβος του ανθρώπου. Συζήτηση:** [YouTube=z6qfAWPP4tY](https://www.youtube.com/watch?v=z6qfAWPP4tY) 18:49. **Άρθρο:** υποβολή 27-9-2022· αποδοχή 5-3-2024· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι. Πρόσβαση **συνδέσμων** 5-3-2024. Αν δεν λειτουργούν: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελ. 21: υποσημ. 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Καραμπατζάκη Ε, Δημολιάτης Γ, Σολωμού-Παπανικολάου Β, Στεφόπουλος Ι, Τσολάκη Μ. «Συνεδρία Σ55 Ο δεύτερος μεγάλος φόβος του ανθρώπου: Συζήτηση». Στο: «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς, 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Σ55: σς 9. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33742> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13458>.

³ Summary in page 3. If any **link** does not work: > Top of page > PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

⁴ **Άρθρα** ομιλητών: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ5 > 1-4, όπου και σύντομο **βιογραφικό** τους.

την κοινή ερμηνεία, το έκανε για να μη προδώσει, λέει στην *Απολογία*, τους νόμους. **Στεφόπουλος:** Λόγια του Πλάτωνος. Προσπαθώ να μεταφερθώ στην εποχή. Αν πίστευε αυτά που πίστευε ο δάσκαλός του, δεν θα τον αφήνανε οι Αθηναίοι να φτιάξει το πρώτο παγκοσμίως φροντιστήριο. **Καραμπατζάκη:** Ο Ξενοφών επιβεβαιώνει την άποψη του Πλάτωνα. Πολυσύνθετη η προσωπικότητα του Σωκράτη. Έκανε την υπέρβαση. Εφαρμόζοντας τη μέθοδο που είχε σε όλη τη ζωή, τη διπλή ειρωνεία. Έφυγε από υπερβολική δύναμη. Και άλλοι φιλόσοφοι. Δεν αναφέρθηκα σε αυτοκτονίες απλών ανθρώπων: Οι αρχαίοι Έλληνες δεν αποδεχόντουσαν την αυτοκτονία. Έχω μελετήσει όλες τις επιγραφές στους τάφους απλών ανθρώπων από Βρετανία μέχρι Αφγανιστάν. Καμία δεν λέει, εδώ είναι θαμμένος κάποιος που αφαίρεσε τη ζωή του οικειοθελώς. Εθεωρείτο ατιμωτικό και δεν τους ανεγείρανε επιτύμβιες στήλες; Φαίνεται μόνο οι φιλόσοφοι αποχωρούσαν οικειοθελώς. Οι Ρωμαίοι, για σοβαρά θέματα, αυτοκτονούσαν πολύ εύκολα. **Μ. Τσολάκη:** Είπατε ότι αυτοί που αυτοκτόνησαν ήταν δυνατοί. **Στεφόπουλος:** Δεν χρησιμοποίησα τη λέξη αυτοκτονία. Αποχώρηση. **Τσολάκη:** Αποχώρηση. Δεν υπάρχει άνθρωπος που αποχωρεί, εκτός αν έχει κατάθλιψη. Επομένως δεν μιλάμε για δύναμη ψυχής. Μπορεί ο Σωκράτης να δέχθηκε να πει το κώνειο γιατί ήταν βαθιά απογοητευμένος, ο αγώνας του δεν είχε αποτελέσματα.

Β. Σολωμού-Παπανικολάου: Οι Έλληνες δεν ήταν υπέρ της αυτοκτονίας, πλην ορισμένων εξαιρέσεων. Θεωρούσαν ότι η αυτοκτονία είναι μίσημα και δεν απέδιδαν επικήδειες τιμές στον αυτόχειρα. Ο Πλάτων, στους *Νόμους*, λέει ο αυτόχειρ να τιμωρείται, να τον θάβουν σε απομακρυσμένα σημεία. Στον *Φαίδωνα*, θεωρεί ότι ο αυτόχειρ επαναστατεί εναντίον τού θεού. Ο άνθρωπος είναι δούλος τού θεού. Όπως είναι μεγάλο παράπτωμα ένας δούλος να αποδράσει χωρίς τη βούληση του κυρίου του, έτσι είναι φοβερό να αποδράσει κι από τη ζωή, να αυτοκτονήσει, χωρίς τη βούληση του θεού. Ωστόσο, ο Πλάτων στους *Νόμους*, αν η αρρώστια σου δεν θεραπεύεται, καλύτερα να φύγεις από τη ζωή και να τολμήσεις να φύγεις στον *Κρίτωνα*, όταν το σώμα νοσεί, και όταν η ψυχή νοσεί, ο βίος καθίσταται αβίωτος. Δεν προτρέπει σε αυτοκτονία, εμμέσως λέει δεν αξίζει κανείς να ζει, πρέπει να πεθαίνει. **Καραμπατζάκη:** Η αρνητική στάση απέναντι στην αυτοκτονία πέρασε και στον Χριστιανισμό, ακριβώς διότι η ζωή δίνεται από τον θεό, άρα δεν έχει δικαίωμα ο άνθρωπος να την αφαιρεί. Ένας που αφαιρεί τη ζωή του οικειοθελώς δεν αναγνωρίζεται από την Εκκλησία ότι πέθανε φυσιολογικά.

Στεφόπουλος: Στη σύγχρονη εποχή, για τον μεγάλο Έλληνα Λιαντίνη; **Καραμπατζάκη:** Το είχε πει από χρόνια, "Εγώ θα κάνω εύλογο εξαγωγή. Θα φύγω όταν θέλω εγώ, όχι όταν θα θέλει εκείνος". Το έκανε συνειδητά. Επηρεασμένος από τη στωική φιλοσοφία, χωρίς να έχει κανέναν όρο των Στωικών: Άρρωστος δεν ήταν, φτωχός δεν ήταν, κανένας τύραννος δεν τον πίεζε. **Στεφόπουλος:** Δυνατός ήταν. **Καραμπατζάκη:** Φυσικά. Για να πάει να κλειστεί σε μια σπηλιά και να πεθάνει από αστία ή φάρμακο, ήταν πάρα πολύ δυνατός. **Στεφόπουλος:** Η επιστολή που άφησε... **Καραμπατζάκη:** Ναι. Την έχω διαβάσει. **Γ. Δημολιάτης:** Δίωρη διάλεξή του στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών "Φιλοσοφία θανάτου": αξίζει.

Δημολιάτης: Ο Νίκος Παπαδημητρίου παρουσίασε το *Φορτίο νοσηρότητας χρόνιων νοσημάτων*. Ποσοτικός δείκτης που συνθέτει ανικανότητα και πρόωρο θάνατο, για να μπορούμε να παίρνομε ορθολογικές αποφάσεις. (Όταν μπορείτε να μετρήσετε αυτό για το οποίο μιλάτε και να το εκφράσετε με αριθμούς, ξέρετε κάτι γι' αυτό. Αλλιώς, δεν ξέρομε τίποτα.) Αισθάνομαι δέος, κάθε φορά που ακούω την κυρία Τσολάκη, πρόεδρο Εταιρείας Αλτσχάιμερ. 200.000 ανοϊκοί στη χώρα, μερικοί προβλέπουν διπλασιασμό σύντομα. Κάθε ανοϊκός δεσμεύει το λιγότερο ένα συγγενή παραγωγικής και αναπαραγωγικής ηλικίας. Με 2% ανοϊκούς συν 2% δεσμευμένους 'υγιείς' φροντιστές τους, 4% του πληθυσμού της χώρας, η κυρία Τσολάκη κυριολεκτικά κρατάει στα χέρια της το μέλλον της χώρας. Καμία χώρα δεν μπορεί ν' αντέξει τέτοιο φορτίο. Ας συνεργαστούμε να μετρήσουμε το φορτίο της άνοιας. **Μ. Τσολάκη:** Ευχαριστώ δημόσια για την πρόσκληση. Η ζωή μας δεν είναι μόνο οικονομικά. Δεν είμαστε μόνο οικονομικά όντα. Παράδειγμα: Γίνεται οικογενειακή θεραπεία από μια συνεργάτιδά μου ψυχολόγο. Κάλεσε όλη την οικογένεια, παιδιά και σύζυγο, υγιείς, και μητέρα, ασθενής, τελικό στάδιο άνοιας, δε μιλάει, δεν απαντάει, τρώει με το ζόρι επειδή την πιέζουν τα παιδιά, στο σπίτι μεγάλη αναστάτωση. Τα παιδιά, «Η μητέρα μας δεν μας νοιάστηκε. Ο πατέρας ήταν ναυτικός και ταξίδευε σε όλη τη γη και η μητέρα μας ακολουθούσε τον πατέρα μας κι εμείς μεγαλώσαμε ορφανά». Ο πατέρας, σιωπή. Η μητέρα, «Παιδιά μου, εγώ ήθελα πολύ περισσότερο από σάς να ήμουν κοντά σας, αλλά ο πατέρας σας με ήθελε μαζί του στη θάλασσα. Κι εγώ θυσιάσα τη μητρική μου αγάπη για χάρη του

πατέρα σας. Θα περίμενα, αυτή την ώρα που μιλάμε όλοι μαζί, ο πατέρας σας να καταθέσει αυτή την πραγματικότητα». Τα παιδιά πάγωσαν. Ένας ασθενής με άνοια στο τελικό στάδιο αποκαλύπτει το μυστικό της ζωής. Τα παιδιά δεν το κατάλαβαν ποτέ. Ο πατέρας δεν το είχε κατανοήσει ποτέ. Πρέπει να σκεφθούμε όχι μόνο το οικονομικό φορτίο μιας αρρώστιας, την οποία θέλω να τη μετρήσουμε, γιατί συγχρόνως είμαι και επιστήμων εκτός από άνθρωπος, θέλω να τη μετρήσουμε, θέλω να βγάλουμε νόημα, αλλά να μη ξεχάσουμε ότι ο οποιοσδήποτε... Δημολιάτης: Και το ψυχολογικό φορτίο. Τσολάκη: Όλα, όλα. Εκείνο που έχω μάθει, τα 25-30 χρόνια που ασχολούμαι με την άνοια, είναι ότι αν εκπαιδεύσουμε τους περιθάλποντες να αντιμετωπίζουν το πρόβλημα σωστά, η ανταμοιβή τους είναι τόσο μεγάλη που δεν μπορεί να συγκριθεί ούτε με ολόκληρο τον προϋπολογισμό του κράτους. Είναι πάρα πολύ σημαντικό να μετρήσουμε και τη χαρά που παίρνουν αυτοί οι άνθρωποι, όταν αναλάβουμε, εμείς οι υγιώς σκεπτόμενοι και οι νοητικά υγιείς, να εκπαιδεύσουμε τους περιθάλποντες να αντιμετωπίζουν σωστά όλους τους ασθενείς που έχουν μία μικρή αναπηρία. Εκεί είναι το φορτίο που έχουμε στους ώμους μας. Και όσοι το έχουμε αναλάβει βλέπουμε πραγματικά αλλαγή σε όλο αυτό το κλίμα. Και πιστεύω ότι θα το καταφέρουμε. Γι' αυτό είμαι εδώ.

Καραμπατζάκη: Νομίζω ήταν μια πολύ ενδιαφέρουσα συνεδρίαση, με θέματα πρακτικά, ανθρώπινα, ψυχολογικά, κοινωνικά και, φυσικά, όχι οικονομικά. Αυτή η εποχή μας η οικονομίζουσα, "Δεν είναι η οικονομία, ηλίθιε. Είναι ο άνθρωπος", θα έλεγα σ' αυτόν που είπε «It's the economy, stupid». Διότι ξεχνάμε τον άνθρωπο και βάζουμε παραμέτρους άλλες μπροστά, που τον τεμαχίζουν τον άνθρωπο. Αυτό θα ήθελα να πω.

Λέξεις-κλειδιά: φόβος άνοιας, φορτίο άνοιας, περιθάλποντες ανοϊκών, θεωρητική ηθική, αναπαραγωγική ηλικία, μέλλον της χώρας, τελικό στάδιο άνοιας, παραγωγική ηλικία, επικήδειες τιμές, βούληση του θεού, αυτοκτονία εκ μεγίστης αδυναμίας, αυτοκτονία από κατάθλιψη, αποχώρηση εκ μεγίστης δυνάμεως, άνθρωπος δούλος θεού, ανίατη αρρώστια, αβίωτος βίος, αναξιοβίωτος βίος, ταφικά έθιμα αυτοχείρων, εύλογος εξαγωγή, φιλοσοφία θανάτου, θάνατος φιλοσόφων, φορτίο νοσηρότητας χρονίων νοσημάτων, ανικανότητα, πρόωρος θάνατος, φορτίο καρκίνου, δύναμη ψυχής, άνθρωπος οικονομικό ον, μητρική αγάπη, συζυγική αγάπη, μυστικό μιας ζωής, οικονομικό φορτίο αρρώστιας, ψυχικό φορτίο αρρώστιας, τεμαχισμός ανθρώπινης οντότητας.

Session S5: The second great fear of humans:⁵ Discussion.⁶

Karabatzaki E, Dimoliatis I, Solomou-Papanikolaou V, Stefopoulos I, Tsolaki M

Summary

I. Stefopoulos: You did not separate the self-withdrawal from life of important people due to their utmost strength, from the common suicide due to their utmost weakness. And Socrates could be saved. E. Karabatzaki: That's what I said. My issue was voluntary exit. Nietzsche said: Socrates inside him had the disappointment and did not want to live; he suicided. Stefopoulos: Self-withdrawn from life. Due to his utmost strength. Not by chance. Karabatzaki: He didn't do it by chance. The issue is what are the motivations. For the politically correct ones and the common interpretation, he did it so as not to betray, he says in the *Apology*, the laws. Stefopoulos: Plato's words. I'm trying to transfer to their times. If Plato believed what his teacher believed, the Athenians would not have let him build the world's first tutorial institution. Karabatzaki: Xenophon confirms Plato's point of view. The personality of Socrates is complex. He went above and beyond. Applying the method he had throughout life, the double irony. He

⁵ Koutras V. The fear of death: One of the two great fears of humans [second the fear of dementia; to lose your mind]. Speech: [YouTube=MHArhTIISX0](https://www.youtube.com/watch?v=MHArhTIISX0) 18:32. Paper: > Top of the 1st page > PROCEEDINGS > Session P4 > 2.

⁶ Cite this article: Karabatzaki E, Dimoliatis I, Solomou-Papanikolaou V, Stefopoulos I, Tsolaki M. «Session S5 The second great fear of humans: Discussion». In: «*When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium, University of Ioannina, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7*». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2004. Paper S55: ps 9. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33742> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13458>.

left from too much force. As other philosophers too. I did not refer to suicides of ordinary people: The ancient Greeks did not accept suicide. I have studied all the inscriptions on the graves of ordinary people from Britain to Afghanistan. No one says, here is buried someone who voluntarily took his own life. Perhaps it was considering dishonorable, and they didn't erect tombstones for them. It seems only the philosophers left voluntarily. The Romans, for serious matters, were suiciding very easily. M. Tsolaki: You said that those who committed suicide were strong. Stefopoulos: I didn't use the word suicide. Withdrawal from life. Tsolaki: Withdrawal from life. No one does so unless s/he is depressed. Therefore, we are not talking about soul power. It is possible that Socrates accepted to drink the hemlock because he was deeply disappointed, for his struggle had no results.

V. Solomou-Papanikolaou: The Greeks were not in favor of suicide, except for certain exceptions. They considered suicide to be a miasma and they were not paying funeral honor to the suicider. Plato, in *Laws*, says that the suicider should be punished, to be buried in remote places. And in *Phaedo*, he considers that the suicider rebels against God. Human is a servant of God. Just as it is a great offense for a slave to escape without the will of his master, so it is terrible to escape from life, to kill himself, without the will of God. However, Plato in *Laws*, if your disease is not curable, you had better leave life and dare to leave. And in *Crito*, when the body is sick, and when the soul is sick, life becomes unbearable. He does not urge suicide, he indirectly says that no one deserves to live, s/he should die. Karabatzaki: The negative attitude towards suicide also passed to Christianity, precisely because life is given by God, so human has no right to take it away. One who takes his own life voluntarily is not recognized by the Church as having died naturally.

Stefopoulos: In modern times, for the great Greek Liantinis? Karabatzaki: He had said it for years, "I will make a reasonable exit from life. I will leave when I want, not when Charon will want." He did it consciously. Influenced by Stoic philosophy, without having any Stoic term: He was not sick, he was not poor, no tyrant oppressed him. Stefopoulos: He was strong. Karabatzaki: Of course. To shut himself up in a cave and die of starvation or medicine, he was too strong. Stefopoulos: The letter he left... Karabatzaki: Yes. I have read it. I. Dimoliatis: His two-hour lecture at the Athens Military Hospital "Philosophical Consideration of Death" worth it.

Dimoliatis: Mr. Papadimitriou presented the Burden of Morbidity of Chronic Diseases, a quantitative indicator that combines disability and premature death, so that we can make rational decisions. (When you can measure what you are speaking about, and express it in numbers, you know something about it. Lord Kelvin). I am in awe every time I listen to Mrs. Tsolaki, president of an Alzheimer's Society: 200,000 dementia patients in the country, some predict doubling soon. Each patient binds at least one healthy relative of productive and reproductive age. With 2% dementia patients, plus 2% reserved 'healthy' carers, 4% of the country's population, Mrs. Tsolaki literally holds the future of the country in her hands. No country can withstand such a burden. Let's work together to measure the burden of dementia. Tsolaki: Thank you publicly for the invitation. Our life is not only finances. We are not only economic beings. Example: Family therapy by a psychologist colleague of mine. She called the whole family, the healthy children and husband, and the patient mother, terminal stage of dementia, does not speak, does not answer, eats because the children pressure her, at home great disturbance. The children, "Our mother didn't care about us. Father was a sailor and traveled all over the world and our mother followed our father and we grew up orphans." The father, silence. The mother, "My children, I wanted much more than you to be near you, but your father wanted me with him at sea. Thus, I sacrificed my motherly love for your father's sake. I would have expected, at this time when we talk each other, that your father would testify this reality." The children froze. A terminally ill dementia patient reveals her secret of life. The kids never understood it. The father had never understood it. We must think not only about the financial burden of a disease, which I want to measure, because at the same time I am a scientist as well as a human being, I want to measure it, I want to get numbers, but we must not forget that everyone... Dimoliatis: The psychological load also. Tsolaki: Everything, everything. What I've learned in the 25-30 years I've been working with dementia is that if we train caregivers to deal with the problem properly, the payoff is so great that it can't even be compared to the entire state budget. It is very important to measure the joy these people get when we, the sane and mentally healthy, take it upon ourselves to train the caregivers to properly treat all patients who have a slight disability. This is the

burden we have on our shoulders. And those of us who have taken it on are really seeing change in this whole climate. And I believe we will succeed. That's why I'm here.

Karabatzaki: I think it was a very interesting meeting, with practical, human, psychological, social and, of course, not financial issues. This financially driven era, "It's not the economy, stupid. It's the human", I would say to the one who said, "It's the economy, stupid". Because we forget the human being and put other parameters in front, which cut up the human being. This is what I would like to say.

Keywords: *fear of dementia, burden of dementia, dementia caregivers, theoretical morality, reproductive age, future of the country, end-stage dementia, productive age, funeral honors, god's will, suicide due to maximum weakness, suicide due to depression, self-withdrawal from life due to maximum strength, human a servant of god, incurable disease, unlivable life, non-decent life, burial customs of suicides, justifiable suicide, philosophy of death, death of philosophers, morbidity burden of chronic diseases, disability, premature death, cancer burden, soul power, human an economic being, maternal love, conjugal love, secret of a lifetime, financial burden of an illness, psychic burden of an illness, human entity splitting.*

Αποηχογραφημένη Συζήτηση ⁷

Ελένη Καραμπατζάκη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων: Να πάμε στις ερωτήσεις. Όποιος θέλει, σε όποιον θέλει, να απευθύνετε ερωτήσεις.

Γιάννης Στεφόπουλος, Τεχνικός Επικοινωνιών, Ασφαλιστικός Σύμβουλος:⁸ Είναι παράλληλα και ερώτηση και τοποθέτηση, κυρία Καραμπατζάκη. Επιλέξατε το δύσκολο θέμα να αναφερθείτε στους θανάτους ξεχωριστών ομολογουμένως ανθρώπων, που σε πολλούς από εμάς είναι και δάσκαλοί μας. Δεν διαχωρίσατε από την κοινή αυτοκτονία, διότι, όπως ξέρουμε, ο άνθρωπος αυτοκτονεί εκ *μεγίστης αδυναμίας*, και ορισμένοι ξεχωριστοί άνθρωποι αποχωρούν εκ *μεγίστης δυνάμεως*. Όπως ο Σωκράτης είχε όλη την ευχέρεια να μακροημερεύσει. Συνεχίζουμε με τον Κάρλο Μπρούνο επίσης, σε αντίθεση με τον συμπατριώτη του Γαλιλαίο που είπε "παιδιά, έχετε δίκιο· είπα λάθος". Άρα, θα έπρεπε να τον κάνετε αυτόν τον διαχωρισμό. Και είχαμε και Έλληνες, "παιδιά, καλή αντάμωση στα γουναράδικα", ξέρανε από πριν τι τους περιμένει. Και τον Λιαντίνη. Ο οποίος το είχε καθορίσει, έβγαλε κραυγή και συμβαίνουν σήμερα, η κραυγή, η μεγάλη κραυγή που έβγαλε. Άρα αυτοί είναι ξεχωριστοί. Άρα πλείστοι από όσους αναφέρατε, είτε αμέσως είτε εμμέσως, αποχωρήσανε εκ *μεγίστης δυνάμεως*.

Ε. Καραμπατζάκη: Βεβαίως. Νομίζω ότι το έθεσα αυτό, γιατί το θέμα μου ήταν ακριβώς η εθελούσια...

Γ. Στεφόπουλος: Για τον Σωκράτη κάτι είπατε, αλλά και αυτός θα μπορούσε να σωθεί.

Ε. Καραμπατζάκη: Θα μπορούσε να σωθεί. Αυτό είπα. Γι' αυτό συμφωνώ με τον Νίτσε, ο οποίος έχει πει πολύ ορθά, όπως και να το δούμε, αυτοκτόνησε ο άνθρωπος αυτός, διότι μπορούσε να σωθεί. Κι αν η αυτοκτονία ορίζεται...

Γ. Στεφόπουλος: Και αποχώρησε εκ *μεγίστης δυνάμεως*. Όχι τυχαίως.

Ε. Καραμπατζάκη: Ναι. Αν η αυτοκτονία ορίζεται... Όχι, δεν το έκανε τυχαία. Το θέμα είναι ποια είναι τα κίνητρα που το έκανε αυτό. Για τους πολιτικά ορθούς, όπως είπα, και την κοινή ερμηνεία είναι ότι το έκανε για να μη προδώσει, όπως λέει και στην *Απολογία*, τους νόμους: "Εγώ που τόσα χρόνια δίδασκα εδώ πέρα, πολέμησα γι' αυτή την πατρίδα, εγώ τώρα δεν θα υπακούσω στους νόμους; Όχι." Αυτό είχε πει στην απολογία. Αλλά ο Νίτσε έχει την άποψη, ότι μέσα του σαν άνθρωπος είχε και την απογοήτευση...

---

⁷ Αποηχογράφηση: Άρτεμις Δάλλα. Επιμέλεια, περίληψη, summary, υποσημειώσεις: Γιάννης Δημολιάτης.

⁸ Στεφόπουλος, Ιωάννης. «Καλά κι ωραία, ήλθα! Πώς φεύγω; Συνδιάλεξη με τον εαυτόν μου.» Πόστερ, αναρτημένο σε όλη τη διάρκεια του Συμποσίου. Άρθρο: > Κορυφή πρώτης σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π6 > 5.

Γ. Στεφόπουλος: Συμφωνώ. Αλλά αυτά δεν ξέρουμε τι είναι. Είναι λόγια...

Ε. Καραμπατζάκη: Μεταγενέστερων...

Γ. Στεφόπουλος: Του Πλάτωνος.

Ε. Καραμπατζάκη: Του Πλάτωνος, ακριβώς.

Γ. Στεφόπουλος: Αν και ήταν πλουσιόπαιδο...

Ε. Καραμπατζάκη: Εντάξει: Είμαστε υπερβολικοί όταν λέμε ότι ήταν βουτυρόπαιδο ο Πλάτωνας... Όχι, δεν είναι βουτυρόπαιδο ο Πλάτωνας.

Γ. Στεφόπουλος: Προσπαθώ να μεταφερθώ στην εποχή. Δηλαδή ο Πλάτωνας, αν πίστευε αυτά που πίστευε ο δάσκαλός του, δεν θα τον αφήνανε οι Αθηναίοι να φτιάξει το πρώτο παγκοσμίως φροντιστήριο. Δεν θα τον αφήνανε σε καμία περίπτωση.

Ε. Καραμπατζάκη: Ακούστε. Εγώ κοίταξα και σας είπα ότι οι απόψεις αυτές επαληθεύονται όχι μόνο από την *Απολογία* του Πλάτωνα που μπορεί να πει κανείς ότι ήταν ο μαθητής... Και ο Ξενοφών ήταν μαθητής! Αλλά ο Ξενοφών σαν ιστορικός – και είναι ιστορικός ο Ξενοφών, λίγο πιο αντικειμενικός αν θέλετε, δεν είχε βεβαίως και τη λογοτεχνική γραφίδα του Πλάτωνα – επιβεβαιώνει και ο Ξενοφών στοιχεία που έχει μέσα ο Πλάτωνας. Άρα, λοιπόν, αφού δύο μαθητές του Σωκράτη λένε τα ίδια πράγματα, ότι αυτή ήταν η συμπεριφορά του, αυτό πρέπει να ισχύει. Και αν θέλετε, αν διαβάσουμε ένα σημείο, δεν θυμάμαι πού στην *Απολογία*, ο Πλάτωνας – και εκεί στηρίζεται ο Νίτσε – κάπου υπαινίσσεται, γιατί ήταν αρκετά έξυπνος, πολύ έξυπνος για να το καταλάβει, ότι ίσως ο Σωκράτης, λέει, είχε απογοητευτεί κιόλας και δεν ήθελε πλέον να ζήσει. Επομένως, είναι τόσο πολυσύνθετη η προσωπικότητα του ανθρώπου, και μάλιστα η προσωπικότητα ενός ανθρώπου σαν τον Σωκράτη, που μάλλον έκανε αυτή την υπέρβαση, ίσως εφαρμόζοντας και αυτή τη μέθοδο που είχε σε όλη τη ζωή, αυτή τη διπλή ειρωνεία που έλεγε ο Βλαστός. Ο Σωκράτης ήταν μια προσωπικότητα, και έφυγε από υπερβολική δύναμη, όπως φύγανε και άλλοι φιλόσοφοι. Αυτά που ανέφερα εγώ, δεν αναφέρθηκα σε αυτοκτονίες απλών ανθρώπων. Αλλά ξέρετε τι μου κάνει εντύπωση;

Δεν ξέρω γιατί, οι αρχαίοι Έλληνες δεν την αποδεχόντουσαν την **αυτοκτονία** τόσο πολύ. Και έχω μελετήσει, σας το λέω γιατί έχω κοιτάξει όλες τις επιγραφές, και ο κ. Δημολιάτης ξέρει, σε μία άλλη ομιλία είχα παρουσιάσει ακριβώς απόψεις που είναι στους τάφους, επιτύμβιες, απλών ανθρώπων που έχουν ανακαλυφθεί από τη Βρετανία μέχρι το Αφγανιστάν: Δεν έχω βρει καμία επιγραφή που να λέει ότι εδώ είναι θαμμένος κάποιος ο οποίος αφαίρεσε τη ζωή του. Δεν ξέρω τι γινόταν όταν αυτοκτονούσαν. Μήπως θεωρείτο ατιμωτικό, το πιθανότερο, και δεν τους ανεγείρανε επιτύμβιες στήλες; Δεν το ξέρω αυτό. Αρκεί να σας πω, για να γελάσουμε και λίγο, να δείτε πόσο άνθρωποι ήταν κι εκείνοι, όπως είμαστε κι εμείς, θυμάμαι μία επιγραφή ενός νέου ανθρώπου, για έναν άνθρωπο 20 ετών, νομίζω στην Πελοπόννησο την είχαν βρει, που έλεγε "Εδώ κείται ο Φοίνιξ, τον οποίο τον πέταξε από την κορυφή του λόφου και σκοτώθηκε ο εραστής τής γυναίκας του". Μέχρι και τέτοιες περιπτώσεις γραφόντουσαν πάνω στις επιγραφές. Και δεν έχω δει ούτε μία που να λέει ότι "εδώ κείται κάποιος ο οποίος αφαίρεσε τη ζωή του οικειοθελώς". Από ό,τι φαίνεται μόνο οι φιλόσοφοι το κάνανε αυτό. Τώρα, δεν ξέρω βεβαίως στην Ελληνιστική Εποχή, που οι Στωικοί, επειδή ήταν μία φιλοσοφία η οποία είχε διάδοση σε όλο τον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο στη συνέχεια και είχε περάσει αυτή η τακτική και ιδίως στους Ρωμαίους. Οι Ρωμαίοι το ξέρετε ότι αυτοκτονούσανε – όχι για ψύλλου πήδημα, για σοβαρά θέματα – αλλά πολύ εύκολα. Δεν ξέρω τι έγινε τότε. Δεν μπορώ να σας το πω αυτό.

Κυρία Παπανικολάου έχετε τον λόγο.

Βασιλική Σολωμού-Παπανικολάου, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων:⁹ Πιστεύω ότι έχετε δίκιο με το να λέτε ότι οι Έλληνες δεν ήταν υπέρ της αυτοκτονίας, πλην ορισμένων εξαιρέσεων. Θεωρούσαν ότι η αυτοκτονία είναι μίσημα και δεν απέδιδαν επικήδειες τιμές στον αυτόχειρα. Ο Πλάτων στους *Νόμους* στο 873c-d λέει ότι ο αυτόχειρ πρέπει να

⁹ Σολωμού-Παπανικολάου, Βασιλική. «Η κατάλληλη στιγμή για τον θάνατο ως ορισμός του ωραίου στον πλατωνικό διάλογο *Ιππίας Μείζων*». Ομιλία: [YouTube=rR5qocEF1Qk](https://www.youtube.com/watch?v=rR5qocEF1Qk) 18:53 (βλ. υσμ 2). Άρθρο: > Κορυφή πρώτης σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π1 > 3.

τιμωρείται και να τον θάβουν σε απομακρυσμένα σημεία της χώρας. Στον *Φαίδωνα* πάλι, ο Πλάτων θεωρεί ότι ο αυτόχειρ επαναστατεί εναντίον του θεού, διότι ο άνθρωπος είναι δούλος τού θεού. Και όπως είναι μεγάλο παράπτωμα αν ένας δούλος αποδράσει χωρίς τη βούληση του κυρίου του, έτσι είναι φοβερό παράπτωμα να αποδράσει κι ένας άνθρωπος, να αυτοκτονήσει δηλαδή, να αποδράσει από τη ζωή, χωρίς τη βούληση του θεού. **Παρά** το γεγονός αυτό, ο Πλάτων πάλι στους *Νόμους*, και στον *Κρίτωνα*, λέγει, στους *Νόμους* πρώτα, ότι αν η αρρώστια σου δεν θεραπεύεται, είναι καλύτερα να φύγεις από τη ζωή και να τολμήσεις να φύγεις. Επίσης, στον *Κρίτωνα* λέει, ότι όταν το σώμα νοσεί, αλλά και όταν η ψυχή νοσεί, ο βίος καθίσταται αβίωτος. Δεν προτρέπει βέβαια στην αυτοκτονία, αλλά ίσως εμμέσως να λέει ότι δεν αξίζει κανείς [να ζει], θα πρέπει να πεθάνει. Ευχαριστώ πολύ.

Ε. Καραμπατζάκη: Και μην ξεχνάμε ότι ακριβώς αυτή η αρνητική στάση απέναντι στην αυτοκτονία είναι που *πέρασε* και στον χριστιανισμό μετά, βεβαίως, για τους λόγους ακριβώς ότι η ζωή δίνεται από τον θεό, άρα δεν έχει δικαίωμα ο άλλος, ο ίδιος, να την πάρει. Και νομίζω μέχρι και πρόσφατα ακόμα, δεν ξέρω τι γίνεται τώρα, οι αυτόχειρες δεν διαβαζόντουσαν, αν δεν κάνω λάθος, στους παλαιότερους αιώνες. Ίσως τώρα κάπως να έχει αλλάξει, δεν ξέρω, γιατί υπήρχε ο κανόνας. Δεν ξέρω αν ακόμα ισχύει αυτό, δηλαδή ότι ένας που παίρνει τη ζωή του οικειοθελώς, δεν αναγνωρίζεται από την Εκκλησία ότι πέθανε φυσιολογικά, να το πούμε έτσι.

Γ. Στεφόπουλος: Στη σύγχρονη εποχή ακούτε πολλά πράγματα για αυτόν τον μεγάλο Έλληνα, τον Λιαντίνη;

Ε. Καραμπατζάκη: Όχι. Όχι. Ο κ. Λιαντίνης έκανε, το είχε πει από χρόνια – δεν τον ήξερα εγώ, τον ήξερε ο καθηγητής ο κ. Κύρκος ο οποίος έβγαινε μαζί του, εγώ δεν τον ήξερα, τον είχα ακούσει μόνο μία φορά σε μία διάλεξη – από πολλά χρόνια πριν το είχε πει, ότι "εγώ θα κάνω εύλογο εξαγωγή". Δηλαδή επηρεασμένος από τη στωική φιλοσοφία, είχε πει ότι εγώ θα φύγω όταν θέλω εγώ και όχι όταν θα θέλει εκείνος να έρθει να με πάρει. Άρα, ο άνθρωπος το έκανε συνειδητά και χωρίς να έχει κανένα λόγο βιολογικό. Σύμφωνα με τους όρους των Στωικών δεν υπήρχε κανένας όρος. Εκτός κι αν θεωρούσε ότι ζει σε πάρα πολύ άσχημο τόπο, δεν ξέρω. Άρρωστος δεν ήταν, φτωχός δεν ήταν. Κανένας τύραννος δεν τον πίεζε.

Γ. Στεφόπουλος: Δυνατός ήταν.

Ε. Καραμπατζάκη: Δυνατός ήταν. Φυσικά. Δυνατός ήταν. Για να πάει να κλειστεί σε μια σπηλιά μέσα και να πεθάνει εκεί πέρα, δεν ξέρω με ποιον τρόπο, από αστία ή επειδή πήρε κάποιο φάρμακο, δεν ξέρω, ήταν πάρα πολύ δυνατός.

Γ. Στεφόπουλος: Η επιστολή που άφησε...

Ε. Καραμπατζάκη: Ναι, ναι. Την έχω διαβάσει.

Γ. Δημολιάτης: Μπορώ να σας διακόψω λίγο; Μπορώ;¹⁰

Ε. Καραμπατζάκη: Ναι.

Γ. Δημολιάτης: Θα προτιμούσα του Λιαντίνη να μην ασχοληθούμε με το πώς πέθανε, όσο με τη διάλεξη που έδωσε στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών που τον είχαν καλέσει να μιλήσει για τη **φιλοσοφία του θανάτου**, που είναι δύο ώρες διάλεξη και σας συνιστώ θερμά να τη δείτε.¹¹ Και υπάρχει στο youtube και στα υλικά που σας έχω στείλει του προσυνηδριακού διαλόγου. Ανοίξτε και καθίστε δύο ώρες να δείτε. Αξίζει.

Τώρα, θέλω να πω κάτι άλλο. Ν' αλλάξουμε λίγο θέμα. Υπήρχαν και άλλοι τρεις εισηγητές. Ο Νίκος ο Παπαδημητρίου και εγώ είμαστε από το ίδιο Εργαστήριο, το Υγιεινής και Επιδημιολογίας, που έχουμε την ιδιότητα σε σχέση με τους υπόλοιπους γιατρούς να μετράμε τα πάντα. Και την ανικανότητα ή τον πρόωρο θάνατο. Παρουσίασε λοιπόν ο Νίκος ποσοτικά το *Φορτίο νοσηρότητας χρόνιων*

¹⁰ Δημολιάτης Γ. «Μεταθανασία (Μεταθανάτια μακροζωία): Αιτία κατάρρευσης της χώρας. Ευθανασία μου ή Δυσθανασία της Κοινωνίας μου; Οφείλω να επιλέξω.» Ομιλία: [YouTube=gaQU7pHuNFU](https://www.youtube.com/watch?v=gaQU7pHuNFU) 13:21 (βλ. υσμ 2). Άρθρο: > Κορυφή 1^{ης} σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία ΠΙ > 5.

¹¹ Λιαντίνης, Δημήτρης: "Η Φιλοσοφική Θεώρηση του Θανάτου". Διάλεξη στην Σχολή Εφαρμογών Υγειονομικού τού 401 Στρατιωτικού Νοσοκομείου, 27 Ιανουαρίου 2011. [YouTube=FtOdw4oDhTA](https://www.youtube.com/watch?v=FtOdw4oDhTA) 1:41:14.

νοσημάτων, έναν δείκτη που συνθέτει αυτά τα δύο, ανικανότητα και πρόωρο θάνατο, για να μπορούμε να συγκρίνουμε και να παίρνουμε αποφάσεις – πού να δώσουμε τα χρήματά μας στην ουσία. Λίγο-πολύ πιστεύουμε στο απόφθεγμα του Λόρδου Κέλβιν:¹² "Αν μπορείς να μετρήσεις κάτι, τότε ξέρεις κάτι γι' αυτό. Αν δεν μπορείς να το μετρήσεις, δεν ξέρεις τίποτα γι' αυτό".

Τώρα πάω στην εισήγηση της κας Τσολάκη. Κάθε φορά που βλέπω την κα Τσολάκη αισθάνομαι δέος. Διότι είναι Πρόεδρος της Εταιρείας Αλτσχάιμερ. 200.000 ανοϊκοί είναι σήμερα στη χώρα, και μερικοί προβλέπουν ότι θα διπλασιαστεί αυτός ο αριθμός σύντομα. Κάθε ένας από αυτούς δεσμεύει το λιγότερο ένα άτομο της παραγωγικής και αναπαραγωγικής ηλικίας: με 2% ανοϊκούς και με δεσμευμένο άλλο 2%, 4%, κι αν το 4% διπλασιαστεί τα επόμενα χρόνια, καταλαβαίνω απόλυτα ότι η κα Τσολάκη κρατάει στα χέρια της το μέλλον αυτής της χώρας. Καμία χώρα δεν μπορεί ν' αντέξει τέτοιο φορτίο. Θα παρακαλούσα να συνεργαστούμε τα δύο εργαστήρια, κα Τσολάκη, και να μετρήσουμε, αντί τον καρκίνο που μέτρησαν ο κ. Παπαδημητρίου και οι συνεργάτες του ως παράδειγμα, το φορτίο της άνοιας. Αλλά, τόσο εμείς που μετράμε πρακτικά πράγματα όσο κι εσείς που πραγματικά κρατάτε τη χώρα στα χέρια σας, θέλουμε τη θεωρητική καθοδήγηση της θεωρητικής ηθικής, τη δική σας κ. Καραμπατζάκη.

Μαγδαληνή Τσολάκη, *Νευρολόγος/Ψυχίατρος, Καθηγήτρια Νευρολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρόεδρος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Νόσου Alzheimer και Συγγενών Διαταραχών*.¹³
Δύο σχόλια. Το ένα είναι γι' αυτό που είπατε λίγο προηγουμένως, ότι τελικά αυτοί που αυτοκτόνησαν ήταν οι δυνατοί, ή οι περισσότεροι είναι οι δυνατοί. Υπάρχει η άποψη, απλώς καταθέτω την άποψη...

Γ. Στεφόπουλος: Δεν χρησιμοποίησα τη λέξη αυτοκτονία. Αποχώρηση.

Μ. Τσολάκη: Αποχώρηση. Υπάρχει η άποψη, όπως άποψη ήταν και η δική σας που καταθέσατε, ότι δεν υπάρχει κανένας άνθρωπος που αποχωρεί από τη ζωή, εκτός αν έχει **κατάθλιψη**. Επομένως δεν μπορούμε να μιλήσουμε για δύναμη ψυχής. Δε μπορούμε να το πούμε. Γι' αυτό πολύ ωραία σχολίασε η Καθηγήτρια, ότι τελικά υπάρχει περίπτωση ο Σωκράτης να αυτοκτόνησε ή να δέχθηκε να πει το κώνειο, γιατί ήταν βαθιά απογοητευμένος, επειδή όλος αυτός ο αγώνας του δεν είχε αποτελέσματα. Το ένα σχόλιο.

Το δεύτερο σχόλιο γι' αυτό που λέει τώρα ο κ. Δημολιάτης και τον ευχαριστώ δημόσια για την πρόσκληση. Η ζωή μας δεν είναι μόνο οικονομικά στοιχεία. Είπε ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να σηκώσει το θέμα της άνοιας και η κα Τσολάκη θα έχει στους ώμους της το φορτίο αυτής της χώρας. Δεν είμαστε μόνο **οικονομικά** όντα οι άνθρωποι. Θα σας πω ένα παράδειγμα για να καταλάβετε τι εννοώ. Άλλωστε με παραδείγματα μίλησα στη σημερινή μου ομιλία. Γίνεται μια οικογενειακή θεραπεία από μια συνεργάτιδά μου. Έχει καλέσει όλη την οικογένεια, όλα τα παιδιά, έχει καλέσει τον πατέρα, υγιή της οικογένειας, και έχει καλέσει και τη μητέρα, ασθενή της οικογένειας. Η μητέρα είναι στο τελικό στάδιο της άνοιας, η γυναίκα δε μιλάει, δεν απαντάει, τρώει με το ζόρι επειδή την πιέζουν τα παιδιά· και στο σπίτι υπάρχει μία πολύ μεγάλη αναστάτωση. Βρίσκονται, λοιπόν, με την ψυχολόγο και λένε τις καταστάσεις, και τα παιδιά αρχίζουν να κάνουν παράπονα για τη μητέρα τους μπροστά στον πατέρα, λέγοντας ότι «Η μητέρα μας δεν μας νοιάστηκε. Ο πατέρας ήταν ναυτικός και γύριζε και ταξίδευε σε όλη τη γη και η μητέρα μας ακολουθούσε τον πατέρα μας και εμείς μεγαλώσαμε ορφανά». Και έβγαζαν τα παράπονα προς τη μητέρα. Ο πατέρας τα άκουγε σιωπηλά. Και τότε παίρνει τον λόγο η μητέρα, που δεν μιλούσε, έτρωγε με το ζόρι, περίμενε τον θάνατο – γιατί; γιατί τα παιδιά δεν αναγνώριζαν τον αγώνα της και την προσπάθειά της – και παίρνει τον λόγο και λέει «Παιδιά μου, εγώ ήθελα πολύ περισσότερο από σας να ήμουν κοντά σας, αλλά ο πατέρας σας με ήθελε μαζί του στη θάλασσα. Και εγώ θυσιάσα τη μητρική μου αγάπη προς εσάς για χάρη του πατέρα σας. Θα περίμενα αυτή την ώρα ο πατέρας σας να καταθέσει αυτή την πραγματικότητα, αυτή την ώρα που μιλάμε όλοι μαζί». Τα παιδιά πάγωσαν. Ένας ασθενής με άνοια στο τελικό στάδιο αποκαλύπτει το μυστικό της

¹² «When you can measure what you are speaking about and express it in numbers you know something about it». https://en.wikipedia.org/wiki/William_Thomson,_1st_Baron_Kelvin.

¹³ (α) Γάτος, Κωνσταντίνος & Τσολάκη, Μάγδα. «Ο θάνατος του ασθενή στο τελικό στάδιο της άνοιας». Ομιλία: [YouTube=09Gpbkk3sI](https://www.youtube.com/watch?v=09Gpbkk3sI) 12:22. Άρθρο: > Κορυφή 1^{ης} σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ5 > 1. (β) Τσολάκη, Μάγδα. «Ο θάνατος στην αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία και στην Ορθόδοξη Πίστη: Ομοιότητες και Διαφορές». Ομιλία: [YouTube=vVvMNSGkDfWc](https://www.youtube.com/watch?v=VvMNSGkDfWc) 16:23. Άρθρο: > Κορυφή 1^{ης} σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Κ1 > 5.

ζωής, το οποίο τελικά τα παιδιά δεν το κατάλαβαν ποτέ, αλλά και ο πατέρας δεν το είχε κατανοήσει ποτέ. Επομένως θα πρέπει να σκεφθούμε, όχι μόνο το οικονομικό φορτίο μιας αρρώστιας, την οποία θέλω να τη μετρήσουμε, γιατί συγχρόνως είμαι και επιστήμων εκτός από άνθρωπος, θέλω να το μετρήσουμε, θέλω να βγάλουμε νούμερα, αλλά να μη ξεχάσουμε ότι ο οποιοσδήποτε...

Γ. Δημολιάτης: Και το ψυχολογικό φορτίο.

Μ. Τσολάκη: Όλα, όλα. Εκείνο το οποίο έχω μάθει όλα αυτά τα 25-30 χρόνια που ασχολούμαι με την άνοια, είναι ότι αν εκπαιδεύσουμε τους περιθάλποντες έτσι ώστε να αντιμετωπίζουν το πρόβλημα αυτό σωστά, τότε αυτή η ανταμοιβή την οποία απολαμβάνουν, βρισκόμενοι μπροστά σε έναν ασθενή που βρίσκεται στο τελικό στάδιο, είναι τόσο μεγάλη, μα τόσο μεγάλη, που δεν μπορεί να συγκριθεί ούτε με ολόκληρο τον προϋπολογισμό ενός κράτους. Επομένως είναι πάρα πολύ σημαντικό να μετρήσουμε και τη **χαρά** την οποία παίρνουν αυτοί οι άνθρωποι, όταν τελικά αναλάβουμε εμείς, οι υγιώς σκεπτόμενοι και οι νοητικά υγιείς, να εκπαιδεύσουμε τους περιθάλποντες να αντιμετωπίζουν σωστά όλους τους ασθενείς που έχουν μία μικρή αναπηρία. Νομίζω εκεί είναι το φορτίο που έχουμε στους ώμους μας. Και όσοι το έχουμε αναλάβει βλέπουμε πραγματικά αλλαγή σε όλο αυτό το κλίμα. Και πιστεύω ότι θα το καταφέρουμε. Γι' αυτό είμαι εδώ.

Ε. Καραμπατζάκη: Νομίζω ήταν μία πολύ ενδιαφέρουσα συνεδρίαση η απογευματινή, με θέματα πρακτικά, ανθρώπινα, ψυχολογικά, κοινωνικά και, φυσικά, **όχι** οικονομικά. Αυτή η εποχή μας η οικονομίζουσα, "Δεν είναι η οικονομία, ηλίθιε. Είναι ο άνθρωπος", θα έλεγα σε αυτόν που είπε «It's the economy, stupid».¹⁴ Διότι ξεχνάμε τον άνθρωπο και βάζουμε παραμέτρους άλλες μπροστά, που τον τεμαχίζουν τον άνθρωπο. Αυτό θα ήθελα να πω.

Ευχαριστώ.

---

¹⁴ Anonymous. It's the economy, stupid. https://en.wikipedia.org/wiki/It's_the_economy,_stupid.